

בחוברת 18 של 'פעמים' הבאנו מחקרים שונים, שאין להם נושא משותף. עם זאת ניכר בהם היבט משותף אחד והוא היחסים בין קהילה באזור טריטוריאלי כלשהו ובין גורמים חיצוניים לה – בעניינים הקשורים בהנהגה קהילתית, בלשון, בכלכלה, בחינוך ובפעילות פוליטית.

□ ד"ר מנחם בן-ששון בוחן במאמרו את טיב הקשרים הבין-קהילתיים וההנהגה העל-קהילתית במגרב במאות ה-9 וה-11. בספרות המחקר בנושא זה מצטיירת תמונה כאילו התקיימה במגרב במאות הללו הנהגה על-קהילתית, שמרכזו בקירואן, והיא ייצגה את הקהילות לפני השלטונות, התערבה בענייני הקהילות הקטנות, חלשה על הקשר עם המרכזים היהודיים כבבל ובארץ-ישראל ועוד. תוך בחינה מדוקדקת של סמכויות המוסדות שמילאו תפקידים בין-קהילתיים כמו: 'הנגיד', בית-המדרש ובית-הדין בקירואן, מגיע המחבר למסקנות חדשות. לדבריו היה במגרב בתקופה הנידונה פוטנציאל של הנהגה על-קהילתית, אך הוא לא מומש למעשה, וזאת בגלל ההכרה בקדושה המסורתית של המרכזים היהודיים במזרח. ההנהגה הבין-קהילתית במגרב הצטמצמה למגזרים ספורים, כמו קשר עם המרכזים במזרח ועזרה ליהודים שבמצוקה.

המחבר הוא מורה בחוג לתולדות עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים ושוהה עתה בשנת השתלמות ביחידה לחקר הגניזה באוניברסיטת קיימברידג'.

□ היהודים בחצי-האי האיברי קודם הגירושים בשנות 1492-1497 דיברו במיגוון של שפות, מהן רומאניות ומהן לא-רומאניות. גם צאצאי המגורשים, ומאוחר יותר האנוסים שחזרו ליהדות, דיברו בתפוצותיהם בשפות שונות. לא כל השפות הללו זכו למחקר, או אף להסכמה בין החוקרים בדבר זיקת היהודים הספרדיים אליהן.

פרופ' פאול וקסלר בוחן במאמרו שקיעים של שפות לא-רומאניות (כמו ערבית-יהודית, ברברית ויוונית-יהודית) שחדרו לג'ודזמו. הוא אף קורא לבלשנים לחקור בדרך זו את זיקתן של השפות האיברו-רומאניות השונות אל היהודים הספרדיים קודם הגירוש.

כדי להקל על הקורא להתמצא במבוכן לשוני ובלשני זה, שהוא מסוגיות היסוד בתרבותה של יהדות ספרד, צירפנו למאמר טבלה ומפה של הלשונות הנדונות. פרופ' וקסלר הוא ראש החוג לבלשנות באוניברסיטת תל-אביב.

□ ד"ר אלכסנדר גוטרמן מתחקה אחר עקבות היהודים הספרדיים בפולין, אשר הגיעו אליה במאות ה-16 וה-17, ורק מיעוט בתוכם השתקע בה. היהודים הספרדיים בפולין, שהתרכזו בקראקוב ובלבוב ומאוחר יותר בזאמושץ', נמנו עם השכבות המשכילות והאמידות בדרך-כלל. למרות מיעוט מספרם היתה להם השפעה, במישרין או בעקיפין, על יהדות פולין לעבר השכלה ויתר קידמה. ואמנם השלטונות העדיפו את היהודים הספרדיים והעניקו להם זכויות שמנעו מאחייהם האשכנזים.

□ המשלחת המדעית הראשונה לדרום-ערב בעת החדשה שהתה בתימן מדצמבר 1762 עד אוגוסט 1763. קארסטן ניבוהר, שדיווח על פועלה, כלל בכתביו מידע רב על יהדות תימן. דבריו כבר הובאו בספרות המחקר, לא תמיד בדיוק ולא תוך ניצול כל שאפשר להפיק מהם, אולי בגלל נדירותם של כתביו. ד"ר אביבה קליין-פרנקה מביאה במאמרה סקירה על המידע הכלול בכתבי ניבוהר על יהדות תימן, תוך השוואתו עם מקורות אחרים, מאוחרים יותר, בספרות המחקר. המחברת עוסקת במחקר של יהדות תימן.

□ המאמר מאת ד"ר אלברט א' קלדרון הוא חלק מביוגרפיה חדשה של פרופסור אברהם גאלאנטי (1873-1961), שהיה דמות בולטת ויוצאת-דופן בקרב יהדות תורכיה. אף גאלאנטי היה איש-חינוך, עיתונאי, סופר, פוליטיקאי, חבר בית-הנבחרים התורכי, מלומד וחוקר שיכול כתיבתו כולל 160 ספרים ומאמרים בכמה לשונות. עם שהיה מעורה בחיים היהודיים ומשתתף במאבקים הציבוריים, היה גם תורכי לאומי, שהטיף ליהודים בארצו לכלול בכתבי-הספר שלהם את הוראת הלשון התורכית ולהתערות בחיי העם והארץ בתורכיה. הפרקים המתפרסמים כאן מתארים את שנותיו הראשונות של גאלאנטי בפעילות ציבורית, לרבות שנות ישיבתו בגלות במצרים (1904-1908), בה יסד וערך את העיתון 'לה-בארה' בספרדית-יהודית.

ד"ר א"א קלדרון ז"ל, איש ליטל רוק שבארה"ב, כתב ביוגרפיה זו באנגלית, בהסתמכו על מקורות ארכיוניים ואחרים. הוא רצה מאוד לראות את מחקרו בלבוש עברי ונפטר קודם שהמאמר מתפרסם. יהא זכרו ברוך.